

מנוצלי כל הארצות התאחדו!

מהפכה מהמרתך

אם אין הנה מי'אדרה
ופסו, לו לא המהפכה שלי!

קצת על החוברון שבידיך

החוברון שבידיך נכתב מתוך מוטיבציה כפולה.

מצד אחד, מניעה אותי המחשבה, שבתנועה לשחרור בעלי-חיים נחוצה הבנה עמוקה יותר של השורשים הכלכליים של הפגיעה בבעלי-חיים; הבנה שיהיו לה השלכות מעשיות. אני מאמין שהמרקסיזם מציע לתנועה לשחרור בעלי-חיים תובנות על המציאות, עולם מושגים, השראה וגישה ערכית שאין להם מתחרים.

מצד שני, אני חושב שבשמאל הפוליטי והכלכלי נחוצה חשיבה רצינית על שחרור בעלי-חיים: מה מתחייב מהניתוח ומהערכים הסוציאליסטיים לגבי יחסנו לתעשיות החי? האם השמאל יכול ללבוש ז'קט עור? האם אינטרנציונליזם ומאבק בהגמוניה האמריקאית (בעולם) והציונית (בארץ) אפשריים בד-בבד עם צריכת בשר?

החוברון לא מתיימר לכסות את כל מה שבין שחרור בעלי-חיים לבין מרקסיזם או תנועות שחרור בכלל. הייתי רוצה להוסיף עוד המון, אבל גם כך החוברון הזה התעכב הרבה, וגם כך הוא מספיק יומרני.

תודה למי שסייע בהכנת החוברון (ובמיוחד לעומר ולס. אנטי אגו).

אשמח לקבל תגובות ל- marxisvegan@gmail.com

אפשר להעתיק, להפיץ, לשכפל וכו' בכל צורה – ואפילו רצוי.

לשון זכר ונקבה ומה שביניהן מכוון לכל מגדר אפשרית.

יוסי וולפסון, ירושלים 2009

ומה בפנים?

ע' 3	מניפסט למהפכה חדשה
ע' 14	צלחת באדום ירוק
ע' 20	גורד השחקים / מקס הורקהיימר
ע' 22	מתוך מכתב של רוזה לוקסמבורג
ע' 24	מתוך זיכרונותיה של לואיז מישל
ע' 26	האוכל של האויב – נכבה, קולוניאליזם ומזון ..
ע' 35	ציפור הציץ מחלוני / מרסל חליפה

מניפסט למהפכה חדשה

רוח חדשה מהלכת בלהות על מבצרי הכוח של מערב אירופה וצפון אמריקה – רוחה של התנועה לשחרור בעלי-החיים. חוקים מיוחדים נחקקים רק כדי להגן מפניה על מיזמים לניצול בעלי-חיים. משטרות חשאיות וסוכנים פרטיים בולשים אחרי פעיליה. כוחות משטרה פושטים על דירותיהם, ואלו מהם שהעזו לקרוא תגר על תאגידי ענק מושלכים לכלא. עיתונאים מטעם ומטיפים אחוזי אמוק מזהירים מפני הטרור החדש. מהו הכוח המניע את התנועה הזו, שהעמידה את המחתרת שהאף-בי-איי תיאר כאיום הפנימי החמור ביותר על ביטחון הפנים בארצות הברית? כיצד היא מאיימת על כורסאות המנהלים בגורדי השחקים של מנהטן ובסיטי של לונדון? איזה סרט מוקרן על מסכיה המחתרתיים של התנועה הזו?

תרנגולת בכלוב צר. עכבר מנסה לכרסם את הסורגים הכולאים אותו. דג מפרפר על דוכן בשוק. אפרוח שרגליו החלשות לא מצליחות להגביה את גופו המפלצתי עד לכלי המים. מבע עניו של עגל שנשלח אלינו מהמשאית הנוסעת לבית המטבחיים. חזירה בתא הריסון – כבויה, אפאטית, מעבר לגבולות החיים והתקווה. כשאנחנו רואים את הרוע, איננו יכולים שלא לזהותו. ולא רק אנחנו – כל אחת.

כשאנחנו רואים את הרוע, איננו יכולים שלא לזהותו. ולא רק אנחנו – כל אחת.

כמה מתבקשת הקריאה: לכל יצור חי עומדת הזכות לתנאים מינימליים של קיום, הזכות שלא להיכלא, שלא להירצח; הזכות לחיות עם בני מינו בסביבה המתאימה לו.

אבל בואו ניתן למצלמת הקולנוע שלנו להמשיך הלאה, לצאת מהמשקים המתועשים, מהמעבדות, ממרכזי הסחר בבעלי-חיים. בואו ניתן לה להמריא: לתפוס בעדשה שלה את המרחבים העצומים של אוקיינוסים; את היערות הקוראים לציפורים לקנן בהם; את קרני השמש המלטפות והמעניקות חיים; את המים המתוקים של הגשם ושל נהרות ואגמים; את השלוליות להתפלש בהן; את השדות המצמיחים דשא וזרעונים... והמצלמה הולכת ומתרחקת, וברוך אנו מוצאים אוויר לנשימה, עננים נושאי גשם, אטמוספירה המסננת את הקרינה המסוכנת... ובתדהמה אנו מביטים מרחוק בגוש הירקרק-תכלכל הזה הסובב שמש אחת ושהוא הנס הקרוי "כדור הארץ".

כעת הקריאה שלנו משנה את פניה. אנו תובעים את הזכות השווה של כל אחד ואחד מהיצורים שעל-פני כדור הארץ להיות שותפה שווה במשאבים שלו, באפשרויות שקיימות על-פניו. לא כלובים גדולים יותר ולא שמורות טבע. לא העשרה סביבתית בגני חיות ולא הימום בבתי המטבחיים. לא שכר מינימום ולא סיוע הומניטרי. כדור הארץ למען כל יושביו – כולם ובאופן שווה.

זוועת המשק התעשייתי היא זוועתית כפליים נוכח פאר ביתו של בעל המניות של תנובה.

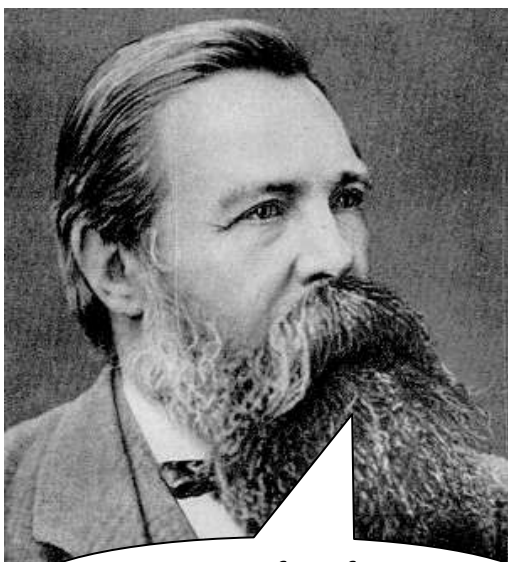
לא רק נוסח התביעה משתנה. כל ההתבוננות משתנה. מכוח בנו שאלות. האוקיינוסים האלו, שיכולים היו להיות בתיים של לווייתנים ודולפינים, דגים

אנו תובעים את הזכות השווה של כל אחת ואחד מהיצורים שעל-פני כדור הארץ להיות שותפה שווה במשאבים שלו.

ועופות ים: איך הם הפכו למקווי מים מורעלים ושוממים ולשדות ציד נטולי ביטחון? איך הפכו מרחבי הערבות והג'ונגלים, אדמותיהם של הבאפלו ושל עופות הג'ונגל, למדבריות ירוקים של תירס וסויה מהונדסים גנטית? למה

הרעילו את האוויר? למה הפכו גשמי הברכה לגשמים חומציים? איך זה שמכל מרחביו של כדור הארץ מוקצים לתרנגולת 400 ס"מ רבועים של רשת מתכת מכאיבה, בעוד שבני-אדם מסוימים מתגוררים באחוזות ענק וברצותם הם חוצים את כדור הארץ מקצה לקצה בכסאות המרופדים והרחבים של מחלקת העסקים במטוס, אם לא במטוס הפרטי ממש?

התשובה לפיה בני האדם הם גזענים, ונותנים עדיפות לבני-מינם הביולוגי על-פני בני מינים אחרים, היא תשובה לא מספקת. האם כל הטירוף הזה הוא תוצאה של טעות חשיבה, של כשל לוגי, של חוסר עקביות מוסרית? או שמא סדר הדברים הפוך: שמא המציאות של ניצול ושל שוד היא הבסיס (או, אם תרצו: השורש) ממנו צומחת האידיאולוגיה הגזענית? אם כך הם פני הדברים הרי שלא מדובר בטעות

ההווה של אכילת פטר יוצרת את התודעה הספייסיסטית.

רעיונית שהובילה לעולם מטורף. מדובר בעולם שבני אדם ארגנו אותו לפי הגיון פנימי מרושע, וכדי לחזק את מעשיהם גיבו אותם באידיאולוגיה. התפקיד של האידיאולוגיה הזו היא להפוך את מה שלא-יעלה-על-הדעת לטבעי-ומובן-מאליו. תפיסת העולם הגזענית מונעת התקוממות מוסרית נגד הסדר החברתי. כאשר בני-אדם מפנימים די הצורך את התפיסה הגזענית כלפי בעלי-חיים הם אף חדלים לראות את העיוות שביחס כלפיהם. הדיכוי נעשה שקוף ונעלם מהעין. לא מדובר בהכרח בקנוניה של בעלי-כוח עם פילוסופים. ההצדקות לדיכוי מתפתחות במקביל להתפתחות מנגנוני הדיכוי. בני האדם לא תמיד שמים לב כיצד מערך הכוחות החברתיים מעצב את חשיבתם.

האסון האקולוגי, המתרחש בעקבות ההרס והניצול הבלתי-מרוסן של משאבי כדור הארץ, הוא היום ידוע וברור, כולל השלכותיו על בני אדם. האם אפשר להסתפק בתשובה שההרס נמשך רק משום שבני-האדם הם טיפשים מדי או משום שרצוננו חלש מדי? ואולי בני האדם כלל אינם נשאלים לרצונם, כלל אינם מקבלים החלטות, אולי הם מסרו את קבלת ההחלטות לידי גורל עיוור (גורל שהם קוראים לו לפעמים "כוחות השוק") – מי תמורת שוחד שמן, ומי מתוך כפיה וייאוש?

המאבק לשחרור בעלי-החיים הלא אנושיים, כמו המאבק לשחרור האדם, הוא בראש ובראשונה מאבק כלכלי, מאבק על משאבים, מאבק על שינוי האופן שבו מחולקים המשאבים.

אפשר לספר את הסיפור כסיפור היסטורי. לפני אלפי שנים החלו בני-האדם להקים ישובי קבע וחקלאות. הם הקימו כלכלה המתערבת במשאבים הטבעיים כדי שהמשאבים האלו ישמשו את בני-האדם, או ליתר דיוק אליטות צרות של בני-אדם: בני-אדם זכרים, בוגרים, ממוצא מסוים, עם תכונות מסוימות. הקרקעות ששימשו את כלל בעלי-החיים נחרשו באופן שיצמיחו צמחים שבני האדם רצו בהם, ושעם הזמן הותאמו עוד יותר לצרכים של בני האדם. חלק גדול מבני האדם הפכו להיות עבדים, כדי שאפשר יהיה לעבד את האדמות, להקים בתים ודרכים, להשיט ספינות, לכרות זהב ומלח, להשתעשע באיצטדיון ולעשות אלף דברים נוספים שהאליטות רצו. באותו הזמן, גם חלק מבעלי-החיים "בויתו" כדי להפוך לעבדים של אותם אנשים. עבדים, בעלי-חיים "מבויתים", נשים וילדים היו במידה רבה באותו סל.

בתקופות שונות ובחברות שונות התפתחו שיטות ייצור שונות. לפעמים החקלאות היתה מבוססת על מעט מכשירים, ולפעמים על הרבה מכונות מסובכות. לפעמים היה צורך בהרבה ידיים עובדות – לפעמים בפחות. לפעמים חלק גדול מהייצור נעשה בבתי מלאכה קטנים; לפעמים במפעלים ענקיים. השינויים בשיטות הייצור היו כרוכים בשינויים ביחסי הכוח בין בני-האדם. בעלי קרקעות, בעלי מפעלים, בעלי מלאכה זעירים, בעלי מקצועות חופשיים, סוחרים וספקולנטים נלחמו זה בזה וגם בינם לבין עצמם על האפשרות לנצל את משאבי כדור הארץ ואת בעלי-החיים האחרים – בני אדם ושאנים בני אדם. עם השינויים הכלכליים והמלחמות בין המעמדות החברתיים השתנו צורות השלטון – בכל מדינה בנפרד ועל-פני כלל כדור הארץ.

אלפי שנים חלפו, הרבה בני-אדם ובעלי-חיים שועבדו ונרצחו, הרבה אחרים ישבו בבתי פאר ונהנו מהתפתחויות המדע והאמנות. והנה אנחנו כאן, בחברה הקפיטליסטית הגלובאלית.

בחברה שאנחנו חיים בה אין בעיה אמיתית של מחסור. אמצעי הייצור הם כאלה, שבעצם הם יכולים לספק את הצרכים של כולם. אבל המערכת

המערכת הכלכלית לא בנויה בשביל לבדוק מה הצרכים האמיתיים ולספק אותם. היא בנויה להשיג מקסימום רווח כספי למי ועוד רווחים, צריך לייצר יותר ויותר סחורות למכירה, גם אם הן ממש מיותרות. צריך לייצר אותן יותר בזול – למשל, על-ידי שבני-האדם והתרנגולות שמייצרים את הסחורות יקבלו משכורות נמוכות יותר וכלובים צפופים יותר. וצריך לשכנע אנשים לקנות את הסחורות האלו, גם אם הן ממש מיותרות עבורם או אפילו צפויות לגרום להם מחלות לב וסרטן. צריך גם להמציא סחורות חדשות – להתחיל למכור לאנשים דברים שפעם פשוט היו שם, ואף אחד לא חשב לקנות ולמכור אותם. למשל, שאנשים יצטרכו לשלם בשביל לנגן שיר. או שבמקום שהמדינה תספק שירותי בריאות וחינוך, אנשים יצטרכו לקנות את השירותים האלו בכסף. צריך גם למצוא דרכים להשתמש חינוך בכל מיני משאבים כדי לייצר סחורות למכירה – למשל, להשתמש בנהרות בתור מערכת ביוב. צריך למצוא משאבים באזורים חדשים כדי לנצל אותם לייצור סחורות וצריך למצוא אנשים נוספים שיקנו את הסחורות האלה; צריך להתפשט על כל העולם.

כשהמטרה היא כמה-שיותר-רווח, הערך של דברים אינו נמדד לפי השימוש שלהם אלא לפי המחיר שלהם בכסף. ולכל דבר כמעט – לאדמה, לבעלי-חיים, לעובדים, לשירים, לרעיונות, לבריאות, למה לא – מוצמד תג מחיר כספי. הכול הופך לסחורה. אפילו הכסף עצמו, והמטבעות של מדינות שונות, הם כבר לא אמצעי נוח ואובייקטיבי לסחר חליפין, אלא סחורה שאפשר למכור ולקנות, ובעיקר לספסר בה.

כך נרתמים כל המשאבים של כדור הארץ לטובתה של קבוצה קטנה של בני-אדם, שמצליחים להרוויח על חשבון הניצול של בעלי-חיים אנושיים ולא אנושיים ועל חשבון הרס הסביבה. האנשים האלו הם מי שבבעלותם תאגידיים גדולים שמייצרים סחורות בכמויות גדולות ובאופן שעולה מעט מאוד לתאגידיים והרבה מאוד לחברה ולשאר יושבי כדור הארץ. לחלק מהאנשים האלו אין בכלל תאגידיים שמייצרים משהו ממשי – הם מרוויחים מעצם העיסוק בהעברת משאבים מיד ליד: ממסחר בכסף ובמניות, ממתן הלוואות, מבנקאות, מספקולציות בבורסה.

השיטה הקפיטליסטית היא לא רק שיטה לא צודקת. היא גם שיטה נטולת היגיון כלכלי. הצורך של התאגידים להגדיל את הרווחים כל הזמן

יוצר "בועות" שמתפוצצות. אם מייצרים בלי סוף ונותנים משכורות נמוכות, בסוף לא נשאר מי שמסוגל לקנות את המוצרים, זרם ההכנסות מידלדל, והכול פתאום קורס. אם מתבססים על מתן הלוואות, ועל מתן הלוואות אחרות כדי שהלווים יוכלו להחזיר את הראשונות, ורוצים לקבל כל הזמן יותר ויותר כסף בתור רבית, באיזשהו שלב הלווים לא יכולים לשלם, והכול

הצורך של התאגידים להגדיל את הרווחים כל הזמן יוצר "בועות" שמתפוצצות. משקים קפיטליסטיים עוברים שוב ושוב משברים חריפים.

פתאום קורס. אם הופכים עוד ועוד משאבים טבעיים להון – מגיעים לנקודה בה אין יותר משאבים טבעיים לניצול, והכול פתאום קורס.

התוצאה היא שהמשקים הקפיטליסטיים עוברים שוב ושוב משברים חריפים שמביאים לפשיטת רגל של חברות, לסגירה של מפעלים, למחסור ולאבטלה. משקים שלמים קורסים בלי שום סיבה של ממש: לא בגלל פגיעה של אסון טבע ולא בגלל היעלמות פתאומית של הדמיון, היצירתיות, הכישרון או ההתמדה של העובדים. רק בגלל מבנה כלכלי טיפשי; בגלל תאוות בצע החותרת תחת עצמה.

לפעמים השוק הקפיטליסטי מצליח למצוא דרכים "לוותר על עקרונותיו" וכך למנוע את המשבר או להיחלץ ממנו לאחר שקרה: הממשלה מתערבת ב"כוחות השוק", מונעת את הקריסה או מתקנת את נזקיה.

לפעמים, המשבר קורה. כך, למשל, בשנת 1929 סחף את העולם משבר שמקורו לא באיזו התרחשות במפעלים או בשדות של ארצות הברית, אלא בקריסה בבורסה. והיום שוב נכנס המשק בארצות-הברית למיתון וגורר עמו את העולם כולו. ומדוע? חברות פיננסיות נתנו עוד ועוד הלוואות, ובנו מגדלים באוויר על הכסף שיקבלו עם החזר ההלוואות בצירוף הרבית. כשהלוואות לא הוחזרו, והתברר שיש גבול כמה אפשר לעשות כסף מאוויר, קרסו החברות ועמץ כל מי שהשקיע בהן את כספו. וכך, פתאום אין כסף לקניות, אין כסף להשקעה באמצעי ייצור, והמשק העולמי כולו נכנס למיתון.

מערכת כלכלית שנכנסת באופן מובנה למשברים חוזרים, היא מערכת שאינה יכולה לשרת היטב את האוכלוסיה. היא אינה מבטיחה איכות חיים לאורך זמן. אבל גם כשאין משברים, הקפיטליזם אינו בנוי להשיג עבור האוכלוסיה את מה שבאמת טוב ונחוצ.

אילו, למשל, היו בני האדם יושבים ודנים בשאלה אם לייצר המון-המון מכונות פרטיות, הם בטח היו מגיעים למסקנה שלא. המכונות האלו משתמשות ביותר מדי משאבים לא מתחדשים. הן תופסות מקום כשהן חונות ואחרי שהפסיקו לעבוד, והן פוקקות את הדרכים כשהן תקינות. הן מזהמות את הסביבה. הן הורגות ופוצעות. אבל אף אחד בשום מקום לא דן בשאלה הזו ולא מקבל החלטה. ייצור מכונות פרטיות הוא הזדמנות לרווח עבור התאגידים – אז מייצרים אותן.

אותו דבר לגבי בשר. הוא פוגע בבעלי-חיים לא אנושיים שנשחטים בשבילו. הייצור שלו הוא מהגורמים המרכזיים להרס הסביבה ולפגיעה בעתיד החיים

התאגידים לא משלמים בכסף עבור סבלם של בעלי-החיים, הם לא נושאים בעלות הכספית של זיהום הסביבה. הם לא צריכים לממן את מערכת הבריאות.

על כדור הארץ. הוא פוגע בבני-האדם שאוכלים אותו. הוא פוגע בבעלי-חיים אנושיים ולא אנושיים, שהיו אמורים ליהנות מהמים, מהאנרגיה ומהקרקע שהופנו לתעשיית הבשר. אבל התאגידים לא משלמים בכסף עבור סבלם של בעלי-חיים, הם לא נושאים בעלות הכספית של זיהום הסביבה. הם לא צריכים לממן את

מערכת הבריאות. הם מפיקים רווח כספי מספיק בשביל שהם יוכלו להפנות נתח מספיק גדול ממנו בשביל לשטוף את הראש של בני-אדם ולשכנע אותם שאם הם יאכלו יותר בשר הם יהיו יותר מתקדמים, יותר "מערביים", יותר גבריים, יותר בריאים, יותר מגניבים...

התאגידים מתרגמים את הכוח הכלכלי שלהם לכוח פוליטי. הם מכתיבים את סדר היום של המדינות. ממשלות גובות מסים מאזרחים, ומעבירות את הכסף לתאגידים באמצעות סובסידיות למיניהן. בתי משפט מגינים עליהם בשם "חופש" העיסוק ו"זכות" הקניין. ארגונים בינלאומיים מטילים סנקציות, בשם "חופש" המסחר על כל מי שמנסה להגביל את מרוץ הרווחים התאגידי.

על הבסיס של המשטר הכלכלי הזה, נבנות גם אידיאולוגיות שמבקשות להצדיק אותו. למשל, ספייסיזם, שמסביר למה זה ממש-בסדר לרצוח פרות בקצב מסחרר ולאכול את הגופות הטחונות שלהן. או התורה לפיה כשאדם אחד מחזיק את המשאבים שהוא שדד מהציבור, מדובר בעצם במימוש של ה"זכות" ל"קניין פרטי". או ההסבר שכשאישה מלזיזת מסכימה לעבוד בשכר רעב במפעל טקסטיל זו לא יותר מאשר "הסכמה הדדית" בינה לבין התאגיד הבינלאומי, ושזה יהיה פטרנליזם בלתי-נסלח להתערב בהסדר ששני הצדדים הגיעו אליו בחופשיות. השכם והערב מסבירים לנו שזה לא יהיה דמוקרטי לקחת מבצלי ההון את הרכוש ששייך לכולנו; שזה לא יהיה דמוקרטי להגיד לאנשים לא לאכול חיות אחרות; שזה לא יהיה דמוקרטי להיכנס למעבדה ולהציל את הקורבנות שכלואים בה.

דמוקרטיה אמיתית זכות ההשתתפות של כל אחת ואחד במה שלכדור הארץ יש להציע לנו.

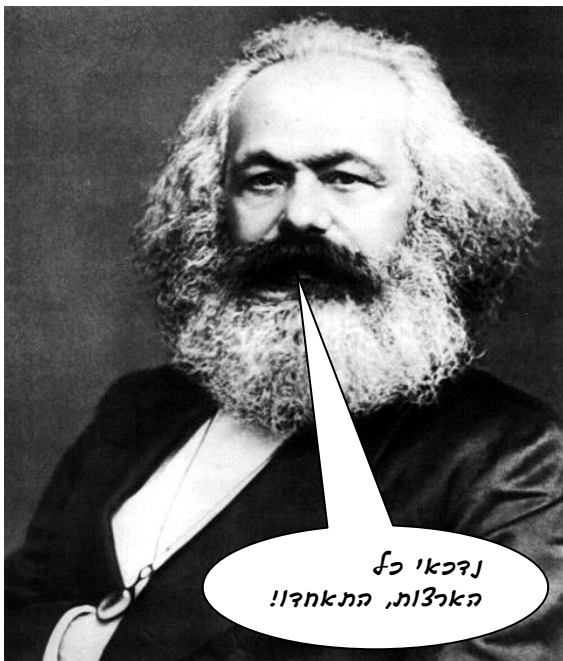
אבל דמוקרטיה אמיתית היא לא השלטון של בעלי ההון והכוח. דמוקרטיה אמיתית היא זכות ההשתתפות, זכות ההשתתפות של כל אחת ואחד במה שלכדור הארץ יש להציע לנו. דמוקרטיה אמיתית מחייבת לפרק את המעמד המנצל מכוחו וליטול ממנו את המשאבים ששדד; לפרק את המנגנונים של המדינות שכל מטרתם היא לשמר את כוחו של המעמד השליט; להשתית את החברה על שיתוף פעולה וסולידריות, מתוך כבוד שווה לבעלי-החיים שחולקים אתנו את האדמה הזו.

מהפכה מושלמת אולי לא תתרחש

מחר בבוקר. מנגנונים של חלוקת כוח ושל ניצול נוטים לא להיעלם אלא רק להחליף זה את זה. אבל גם בלי להגיע למהפכה עולמית שלמה, אפשר לצמצם את העיוות בחלוקת המשאבים, להפחית את הניצול, להקטין את הסבל. ההבנה של המנגנונים שמייצרים את הסבל יכולה לסייע לנו בזה.

מהפכה סוציאליסטית לא תיתכן אם היא מושלמת אמין ביולוגי אחד!

נדכאי כל
הארצות, התאחדו!

כשאנחנו יודעים שהסבל של התרנגולת שבכלוב נשען על מערכת כלכלית מסוימת ועל שיקולים כלכליים, אנחנו יכולים לחפש את נקודות התורפה של המנגנון הכלכלי שהופך את הניצול של התרנגולת לרווחי כל-כך. אנחנו יכולים לעשות זאת בלי לקרוא תגר על עקרונות היסוד של המערכת הכלכלית (למשל, לנצל את ניגוד האינטרסים בין התאגידים שמייצרים את הביצים, שהם כוח כלכלי יורד, לבין התאגידים שמשווקים אותן לצרכן, שהם כוח כלכלי עולה). אנחנו יכולים לעשות זאת תוך קריאת תגר על המערכת הכלכלית כולה – על חברת הצריכה עצמה.

כשאנחנו יודעות שהסבל של התרנגולת בכלוב נשען על מערכת כלכלית מסוימת, ננסה שלא לפעול באופנים שיחזקו את אותה מערכת עצמה –

לא נרשה לעצמנו ליפול לחיבוק הדוב של בעלי הון. ננסה ליצור בריתות עם אויבי השיטה הכלכלית הנוכחית.

הישגים שבנויים על חיזוק המערכת הם הישגים לטווח קצר שנשלם עליהם מחיר בטווח הארוך. אנחנו גם יודעות עם מי יש לנו זהות אינטרסים בטווח הארוך. אנחנו יודעות האינטרסים של מי מנוגדים לשלנו בטווח הארוך. לא נרשה לעצמנו ליפול לחיבוק הדוב של בעלי הון שיכולים בקלות לפתות אותנו בתרומות ענק שעבורם הן לא יותר מפירורים משולחנם. ננסה לעומת זאת, ליצור בריתות עם אויבי השיטה הכלכלית הנוכחית – בקרב מעמד העובדים, בעולם השלישי ובקרב קבוצות מודרות כמו מהגרים ומיעוטים לאומיים.

אנחנו מאמינות שעצים, רעיונות, אנשים ובעלי-חיים אינם סחורה, וגם אינם רק פונקציות של מכירה וקנייה. עם האמונה הזו אנחנו משתחררות מהאופן שבו החברה שלנו מלמדת אותנו להתייחס זו אל זו. אנחנו לא "מוכרות רעיונות" ולא מעתיקות את שיטות העבודה של חברות פרסום שמתמחות בשכנוע אנשים לרכוש את מה שהם אינם זקוקים לו. אנחנו מוצאות דרכים לשוחח עם אנשים, להידבר איתם ולהציג בפניהם את מה שאנחנו מאמינות שהוא נכון וצודק. הכוח שלנו הוא לא בתקציבי ענק, לא בנשק משוכלל ולא בבורותם של אחרים. הכוח שלנו הוא בשאיפה שלנו להיצמד לאמת ולצדק.

לא מוכרות רעיונות.
משוחחות עם אנשים.

כשאנחנו יודעות שספייסיזם הוא תוצאה של ניצול בעלי-חיים – אבל גם כלי חיוני כדי להגן על המשך הניצול – אנחנו יכולות לכוון טוב יותר את מאמצי ההסברה שלנו. אנחנו לא נחיה באשליה שמספיק להסביר את המובן מאליו כדי שאנשים ישנו את דרכיהם. לכן, גם לא נהיה מתוסכלות כל-כך שלא מבינים דברים שהם כל-כך פשוטים. מצד שני, נוכל להתעודד מכך שכל שאנשים ישנו את התנהגותם וייעשו תלויים פחות בניצול בעלי-חיים (למשל, ככל שהם יאכלו פחות בשר), כך הם יהיו פתוחים יותר לקבל את העיקרון שכל בעלי-החיים הם שווים, ולהסיק ממנו מסקנות נוספות. כשאנו משפיעים על אופן החשיבה של אדם, אנו משפיעים על מעשיו, וברגע שמעשיו משתנים נפתחת הדרך לשינוי נוסף בתודעתו.

כוחה הגדול של הטבעונות הוא שהיא יוצרת התערבות ישירה במערכת הכלכלית. היא גם מפחיתה את התלות שלנו בניצול של בעלי-

טבעונות פומבית – כל עוד אינה כרוכה ביצירת אפנה צרכנית חדשה – היא קריאת תגר על תרבות הצריכה.

חיים אחרים, ומאפשרת לנו לפתח תודעה פחות ספייסיסטית. טבעונות פומבית – כל עוד אינה כרוכה בהתנשאות והבעת עוינות – היא גם כלי הסברתי אולטימטיבי שמזמין אחרות להצטרף לאותו תהליך. טבעונות פומבית – כל עוד אינה יוצרת אפנה צרכנית

חדשה – היא קריאת תגר על תרבות הצריכה. ההכרזה שבעלי-חיים אינם סחורה היא כפירה בעיקר האמונה הקפיטליסטית, לפיה אין דבר שאינו מוצר עובר לסוחר.

המחשבה על עולם שאין בו גזל היא לפעמים מפחידה. הרי אנחנו בצד שחי על יותר משאבים ממה שמגיע לנו. כמה שונים החיים בעולם שבו נצטרך להרכין את ראשו אל מול החלוקה הצודקת... מטרידה גם המחשבה על עולם שבו יש בני-אדם ובעלי-חיים אחרים, שיש בו צמחים, שיש בו עצמים דוממים – אבל אין בו אף פריט של סחורה. האם אנחנו מסוגלים בכלל לחשוב במונחים כאלו? האם אנחנו יכולים בכלל להתייחס אפילו זה לזה, בינינו, בלי לחפצן אחד את השניה? אבל גם העולם שבו אנו חיים היום הוא מפחיד ולולי התרגלנו אליו – גם מוזר מאוד. ההתרחבות המתמדת של ההון מגיעה לנקודת פיצוץ שבו היא גוררת את מרבית האנושות לעוני משווע ואת כלל אוכלוסיית כדור הארץ לאסון אקולוגי. התפיסה של יצורים חיים ושל עצמים כסחורות-שוות-כסף, שנראית לנו טבעית כל-כך, היא במבט שני מופרכת עד אבסורד.

המערכת הכלכלית הדורסנית שאנו פועלים במסגרתה איננה חוק

טבע. היא תוצר היסטורי של פעולותיהם של בני-אדם. פעולותיהם של בני-אדם הן אלו שממשיכות ומחזיקות אותה, שממשיכות לשחזר אותה מרגע לרגע. פעולותינו כבני אדם הן גם אלו שיחתרו תחתיה, יפוררו אותה, יאלצו אותה להשתנות ואולי, יום אחד, יביאו לקריסתה. וגם אם המאבק שלנו הוא כנגד כל הסיכויים, ההתקוממות נגד המערכת הזו היא בלתי-נמנעת עבורנו, אם אנו רוצים להביט בהשתקפותנו בשלוליות החורף. בלעדי ההתקוממות הזו, איך נעקוב באהבה אחרי האוויר המתחכך בעור הנחיריים שלנו כשאנו שואפים ונושפים את אווירו של העולם הזה? גם אם מדובר היה רק בצעד נואש, נטול תקווה, הוא מאפשר לנו להביט זה בעיני זה ולהמשיך לרוץ – יחד.

צלחת באדום-ירוק

כולנו כבר יודעים, שאי-אפשר להיות אדום בלי להיות ירוק. המערכת האקולוגית היא תשתית החיים שלנו. הרס המערכת האקולוגית הוא כריתת הענף עליו יושבת החברה שלנו. הוא מביא להרס מקורות מזון, להפיכת המים והאוויר לרעילים, גורם לאור השמש להיות קטלני. כולנו נפגעים מכך – אך הפגיעה קשה יותר בקרב החלשים. עומדים לרשותנו משאבי טבע – אוויר, מים, קרקע, אנרגיה, מגוון ביולוגי... הניצול הפרוע שלהם סופו מחסור. גם המחסור הזה יפגע בכולם אולם בראש ובראשונה בעניים.

אי-אפשר להיות אדום בלי להיות ירוק, ואי-אפשר להיות ירוק בלי להיגמל מההתמכרות למזון מהחי. אי-אפשר להיות אדום, ואי-אפשר להיות ירוק, בלי להיות טבעוני בחיים האישיים ובלי להיאבק על טבעונות בחיים הציבוריים. מתסכל עד כמה נפוצה התעלמות מהנזקים הסביבתיים של

ראש פאנל האו"ם על שינוי האקלים: מעבר לצמחונות הוא הצעד החיוני ביותר שאדם יכול לעשות לבלום את התחממות כדור הארץ.

תעשיות החי. אבל אפילו בחוגי המיינסטרים ההתעלמות הזו הולכת ונעלמת. ראש הפאנל של האו"ם בנושא שינוי האקלים הצביע על מעבר לצמחונות בתור הצעד החיוני ביותר שאדם יכול לעשות במאמץ לבלום את

התחממות כדור הארץ. הסוכנות הגרמנית לאיכות הסביבה קראה לגרמנים לא לאכול בשר אלא בסופי שבוע ובאירועים מיוחדים. המסר הזה חייב להגיע גם אל האוונגרד הירוק-אדום בישראל.

בואו נעבור לקצת עובדות.

דו"ח האו"ם משנת 2006, תחת הכותרת "צילו הארוך של משק החי", מצביע על צריכת מזון שמקורו בבעלי-חיים כאחד הגורמים המרכזיים לאסון האקולוגי שאנו נתונים בעיצומו. כמעט שליש מאותו חלק של אדמת כדור הארץ שאינו מכוסה קרחונים משמש באופן ישיר או עקיף את תעשיית המזון מהחי. הרחבת השטחים המיועדים לגידול בקר או לגידול מזון לבעלי-חיים היא מהמניעים המרכזיים להרס יערות גשם. משק החי אשם ב-18% מפליטות גזי החממה (במונחים של פחמן דו-חמצני), יותר מאשר הפליטה שמקורה בכל סוגי התחבורה: מטוסים, מכוניות ואוניות גם יחד. לפי WorldWatch, משק החי אחראי ללא פחות מ-51% מפליטות גזי החממה.

והנה כמה תרגילים מספריים¹ להמחשת המשקל של תעשיית החי בהרס הסביבה ובניצול חסר התחשבות של משאבי כדור הארץ:

החלפת כל כלי הרכב בארצות הברית לכלי רכב היברידיים מתקדמים היתה מצמצמת את הפגיעה באטמוספירה ממש כמו ירידה של 20% בלבד בצריכת הבשר שם.

צריכת ק"ג אחד בשר בקר שקולה מבחינת פליטת גזי חממה להחזקת נורת להט של 100 ואט דולקת יומם ולילה במשך 20 יממות רצופות.

אדם שאוכל ק"ג אחד של בשר בקר אחראי ליותר פליטה של גזי חממה מאדם שנוסע במכוניתו הפרטית מתל-אביב לירושלים וחזרה, ופעם נוספת לירושלים ושוב חזרה לתל-אביב.

או קחו את ההשוואה הזו²: מנת אורז עם ברוקולי, כרובית וחצילים, מצד אחד, וסטייק בקר, מצד שני. ייצור המנה הצמחוני דורש השקעת אנרגיה שוות ערך ל-0.037 ליטר דלק; ייצור הסטייק דורש השקעת אנרגיה שוות ערך ל-0.6 ליטר דלק. פליטת גזי החממה הכרוכה בייצור המנה הצמחוני שקולה ל-181 גרם פחמן דו-חמצני. ייצור הסטייק כרוך בפליטת גזי חממה השקולים ל-4,422 גרם פחמן דו-חמצני – יותר מאשר פי 24.

גידול בעלי-חיים כרוך גם בצריכה נרחבת של מים, שהמחסור בהם הולך ונעשה חמור במקומות רבים בעולם, לרבות ישראל. בייצור ק"ג אחד בשר בקר מושקעים לא פחות ממאה אלף ליטר מים. ייצור ק"ג פולי סויה צורך רק 2,000 ליטר מים, ייצור ק"ג חיטה רק 900 ליטר וק"ג תפוחי-אדמה דורשים 500 ליטר מים בלבד³. תעשיית המזון מהחי היא גורם מרכזי של זיהום מקורות מים. לא מדובר רק בזיהום מהפרשותיהם של בעלי-החיים. גם דשנים וכימיקלים, המשמשים בתעשיית המספוא, והורמונים ואנטיביוטיקה, הניתנים בכמויות גדולות לבעלי-חיים במשקים מתועשים, מוצאים את דרכם למקורות המים.

¹ הנתונים על בסיס המאמר Mark Bittman, "Rethinking the Meat Guzzler", The New York Times 27.1.2008

² גם נתונים אלו מבוססים על המאמר Mark Bittman, "Rethinking the Meat Guzzler", The New York Times 27.1.2008

³ הנתונים לפי הדו"ח Compassion in World Farming, **The Global Benefits of Eating Less Meat** (2004)

גם מבחינת משאבי קרקע תעשיית החי אינה בת-קיימא. תפוקת הסויה ליחידת שטח גדולה (במונחים של מסת חלבון) פי 12 מתפוקת הבשר לאותה יחידת שטח. תפוקת האורז הפוטנציאלית ליחידת שטח גבוהה פי שישה מתפוקת הבשר, תפוקת התירס פי ארבעה ותפוקת החיטה פי שלושה. דונם אחד של קרקע יכול להזין שני אנשים אם נגדל בו תפוחי אדמה או אורז. אבל נדרשים עשרה דונמים כדי להזין אדם אחד בלבד בבשר בקר¹.

צריכת הבשר הגבוהה באירופה ובצפון אמריקה משעבדת את מדינות העולם השלישי לדרישות של התזונה האמריקאית. באמריקה

ב-1984, בעת שתושביה גוועים מרעב, ייצאה אתיופיה מזון לתעשיית בעלי-החיים האירופית.

הלטינית מבוראים שטחי יער כדי להרחיב שטחי מרעה ושטחים לגידול סויה המשמשת לפיטום בעלי-חיים בתעשיית הבשר. בשנת 1984, בעת שתושביה גוועים מרעב, ייצאה אתיופיה מזון לתעשיית בעלי-החיים האירופית. כך היה גם באמצע המאה התשע עשרה, כשעשירי לונדון העלו על שולחנותיהם בשר בקר שמקורו באירלנד המורעבת. ומקרי קיצון אלו אינם בודדים².

בעיית הרעב בעולם לא תיפתר רק במעבר לתזונה צמחית: נחוץ לתקן את העיוותים בחלוקת המשאבים בין מדינות הצפון והדרום ובין המעמדות החברתיים. אבל בלי מעבר לתזונה צמחית לא ניתן ליצור כלכלה בת-קיימא שתוכל להזין את כל בני-האדם על-פני כדור הארץ. בלי מעבר לתזונה צמחית לא ניתן יהיה להגן על הסביבה שלנו, שבלעדיה אין קיום לחיים על פני כדור הארץ – לא עבור האדם ולא עבור חיות אחרות.

אז מה זה אדום-ירוק ואוכלים אותו? בטח לא בשר. בטח לא ביצים. וגם לא חלב.

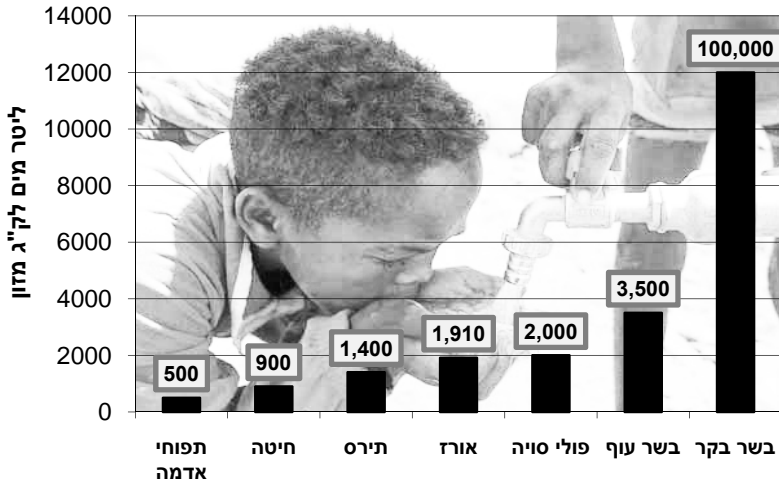
ומי שאוכל אותם לא יכול להכריז על עצמו אדום-ירוק באמת.

¹ הנתונים לפי הדו"ח "Compassion in World Farming, The Global Benefits of Eating Less Meat" (2004)

² Jeremy Rifkin, *Beyond Beef* (Thorsons, 1992)

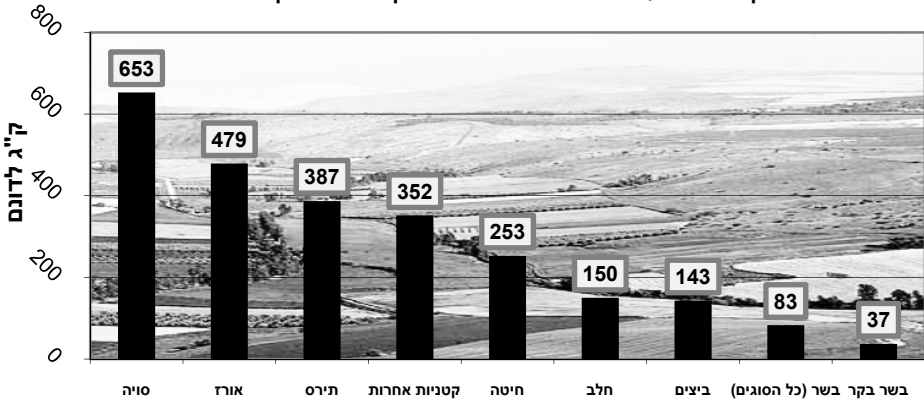
צריכת מים לייצור מזון

מקור: CIWF על בסיס תחשיבים של Pimental

תפוקת חלבון שמיש לדונם קרקע

מקור: CIWF על בסיס נתונים של משרד החקלאות האמריקאי והאו"ם

פלאן החוק מבטיח את כבוד האדם...

ובהכירות הדמוקרטיה מבטיחות את ריבונות העם!

גורד השחקים

מאת מקס הורקהיימר¹

חתך רוחב של מבנה החברה בת ימינו יציג את התמונה הבאה: בפסגת המבנה, אילי ההון המסוכסכים של מערכי כוח קפיטליסטיים שונים. מתחתם, בעלי-ההון הקטנים יותר, כרישי הנדל"ן, והסגל הבכיר העובד אתם. מתחת לאלו, ובמפלסים שונים: בעלי מקצועות חופשיים, מעסיקים קטנים, מריונטות פוליטיות, גנרלים, פרופסורים, מהנדסים, וכל הסקאלה מראשי לשכות ועד לקלדניות. ועוד כלפי מטה – מה שנותר מהעוסקים העצמאיים – בעלי-מלאכה, בעלי חנויות קטנות, איכרים וכל אלו. ועוד הלאה: הפרולטריון, מהעובדים המקצועיים בעלי השכר הגבוה ביותר ועד לחסרי המיומנות, המובטלים הכרוניים, העניים, הקשישים והחולים.

רק מתחת לכל אלו אנו נתקלים בבסיס האמיתי של הסבל, עליו מתנשא כל המבנה הזה. הלוא עד כה דיברנו רק על המדינות הקפיטליסטיות המפותחות ביותר. כל קיומן של מדינות אלו מבוסס על מנגנון הניצול המחריד, המופעל (באופן מלא או חלקי) בשטחים הקולוניאליים, דהיינו במרבית שטחי העולם. אזורים נרחבים בכלקן הם תאי עינויים. השכל מסרב לעכל את המצוקה ההמונית בהודו, בסין, באפריקה.

ומתחת לאולמות של סדנאות היזע ולמטעים בהם מוציאים את נשמתם מיליוני עבדי-השכר מהעולם השלישי, שם נמצא את הסבל הבלתי ניתן לתיאור, הסבל שמעבר לדמיון, סבלם של בעלי-החיים. בתחתית המגדל צריך יהיה לשרטט את הגהנום של בעלי-החיים בחברה האנושית, את הזיעה, הדם והייאוש של בעלי-החיים.

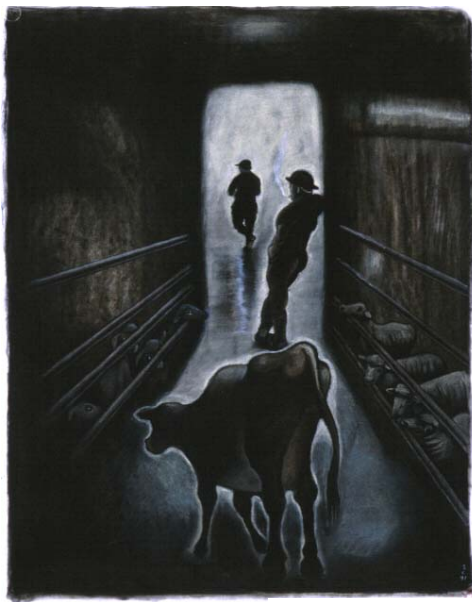
אנו שומעים בימים אלו הרבה על "תפיסה אינטואיטיבית של המהות". כל מי ש"תפס אינטואיטיבית" ולו פעם אחת את "המהות" של גורד השחקים, שבקומה העליונה שלו מורשים הפילוסופים שלנו לנהל את דיוניהם, לא יופתע כמה מעט הם יודעים על הגובה האמיתי בו הם מצויים. הוא לא יופתע שהם מדברים תמיד רק על גובה דמיוני. אדם כזה

¹ מתורגם, עם מידה של חופש פרשני, מהתרגום לאנגלית: Max Horkheimer, *Dawn & Decline* (New York, 1978) p 66

יודע (וגם הפילוסופים עצמם חושדים אולי) שלולי עצימת העיניים הזו הם היו נתקפים בסחרחורת. אדם כזה שוב אינו מופתע שהפילוסופים שבראש המגדל מעדיפים לבנות מערכות של ערכים, ולא מערכת של ביקורת ושליטה; שהם מעדיפים לדבר על "האדם באופן כללי" ולא על אינדיווידואלים מסוימים; על הקיום באופן כללי ולא על אופן הקיום שלהם עצמם. לו היו עושים זאת, הם עלולים היו להיענש בהגליה לקומה נמוכה יותר במגדל.

הצופה לא יופתע מברבוריהם אודות ה"נצחי" שהרי ברבורים כאלו – כמו טיח ומלט – מחזיקים את הבניין של האנושות בת-ימינו לבל יתמוטט.

המרתף של הבניין הוא בית-מטבחיים. הגג: קתדרלה. אבל מחלונות הקומות הגבוהות הוא מאפשר תצפית יפהפיה אל השמים המכוכבים.

ציור: Sue Coe

מתוך מכתב של רוזה לוקסמבורג לסופי ליבקנכט, כלא ברסלאו, דצמבר 1917

סוניצ'קה היקרה, כאב חד פילח את לבי. לרחבה שאני הולכת בה מגיעות לעתים קרובות עגלות משא צבאיות, עמוסות בתרמילים ובמדים מהחזית, לפעמים מוכתמים בדם. הם נשלחים לתאי הנשים לתיקון, ואז חזרה לשימוש הצבא.

לפני כמה ימים, במקום סוסים, רתומים היו לאחת העגלות קבוצה של תאואים. עד כה מעולם לא ראיתי את בעלי-החיים האלו כל-כך מקרוב. מבנה הגוף שלהם חזק בהרבה משל השורים שלנו, עם ראשים שטוחים, קרניים מוטות בעוצמה לאחור וגולגולת שצורתה דומה במשהו לגולגולת של כבש. הם שחורים, ויש להם עיניים גדולות ורכות. התאואים הם שלל מלחמה מרומניה. העגלונים-החיילים אמרו שמאוד קשה ללכוד את בעלי-החיים הללו, שתמיד חיים פרא, וקשה אף יותר לשבור אותם ולהכניע אותם למשטר המשיכה בעול. הצליפו בהם ללא רחמים – כהולכים לפי הממרה "אבוי למנוצחים". יש בערך מאה פרטים מהם בבלורוסיה לבדה. הם היו מורגלים למרחבי האחו השופעים של רומניה, ופה הם נאלצים להסתפק במזון זעום וכחוש. מנוצלים ללא גבול, נושאים בעול כבד – עד מהרה מעבידים אותם למוות.

לפני כמה ימים, הגיע עגלה עמוסה לעיפפה בשקים, כל-כך עמוסה שהתאואים לא היו מסוגלים לגרור אותה מעבר למפתן השער. העגלון-החייל, ברנש אלים, הכה את החיות המסכנות בצורה כה פראית בקת השוט שלו, שהסוהרת בשער התקוממה נוכח המראה, ושאלה אותו אם אין לו שום חמלה כלפי בעלי-חיים. "לא יותר ממה שיש למישהו כלפינו, בני האדם", הוא השיב בחיוך מרושע והכפיל את מכותיו.

במאמץ גדול הצליחו התאואים למשוך את העגלה מעבר למכשול, אבל אחד מהם היה מדמם. את יודעת שהעור שלהם הוא משל לעובי ולקשיחות, אבל הוא נקרע.

בזמן שפרקו את המטען מהעגלה, בעלי-החיים, שהיו מותשים לחלוטין, עמדו ללא זיע. על פניו השחורות של התאו המדמם, ובעיניו הרכות, פרושה היתה הבעה כהבעתו של ילד בוכה – כזה שהוכה קשות ואינו יודע מדוע זכה לכך, גם לא כיצד לברוח מתופת ההתעללות בו. עמדתי מול קבוצת התאואים. התאו הביט בי. הדמעות נבעו מעיניי. הסבל הזה, של אח אהוב, נגע בי

עד עמקי נשמתی – רק חוסר האונים שלי אל מול ייסוריו זעזע את נפשי יותר.

הרחק הרחק, אבודים לנצח, היו מרחבי האחו העשירים של רומניה. כמה שונים שם אור השמש, משב הרוח; כמה שונות שם שירת הציפורים וקריאותיהם המתנגנות של רועי העדרים. ובמקומם: הרחוב המבחיל, האורווה המצחינה, השחת הגסה המעורבת בקש מעופש, האנשים הזרים והאיומים – מהלומה אחר מהלומה, ודם זב מפצעים פעורים. שבר כלי מסכן, אני חסרת אונים ואילמת ממש כמוך; אני אחת עמודך בכאבי, בחולשתי, בגעגועיי.

בינתיים היו האסירות מתנגשות זו בזו בעת שהן פורקות את העגלה בחיפזון וסוחכות את המטען הכבד אל תוך הבניין. הרכב, ידיו בכיסיו, פסע הלוך ושוב לאורך הרחבה, מחייך לעצמו ושורק מנגינה פופולרית. אכן, זכיתי לחזות בתפארתה של המלחמה! ...

מתוך זיכרונותיה של לואיז מישל¹

לואיז מישל (אוחזת בדגל השחור) בהפגנת מובטלים בפרז', 1883. המפגינים פרצו למאפיות ונטלו כיכרות לחם.

מעל לכל דבר אחר אוחזת בי המהפכה. כך מוכרח היה להיות מבראשית. הרוח שנשבה בחורבות בהן נולדתי, הקשישים שגידלו אותי, הבדידות והחופש של ילדוטי, אגדות נהר המרן, פיסות ידע שלוקטו מכאן ומשם - אלה הכשירו את אוזני לכל הרמוניה, את רוחי לכל הארה, את לבי לאהבה כמו-גם שנאה. הכול התמזג לכדי שיר אחד, חלום אחד, אהבה אחת: המהפכה.

רחוק ככל שאני זוכרת בעברי, מקור ההתקוממות שלי כנגד בעלי הכוח היה תמיד התחלחלותי לנוכח העינויים שחווים בעלי-החיים. נהגתי לייחל לבעלי-חיים את היכולת לנקום, לייחל לכך שהכלב יוכל לנשוך את האדם שמכה בו ללא רחם, שהסוס המדמם תחת הצלפות השוט יוכל להפיל מגבו את מי שמייסר אותו. אולם בעלי-חיים אילמים נכנעים תמיד למנת גורלם.

כאזור המרן [Haute-Marne], הנחלים והשדות השופעים שנחים תחת צל עצי הערבה נמלאים צפרדעים במהלך הקיץ. ניתן לשמוע אותם בערבים היפיפיים, לפעמים מקהלה שלמה ממש.

¹ לואיז מישל (1830-1905) היא אנרכיסטית צרפתייה, מגיבורות הקומונה הפריזאית, שנודעה גם בכינוי "הבתולה האדומה".

איכרים נוהגים לחתוך צפרדעים לשניים ולהניח לחצי הקדמי לזחול תחת קרני השמש, עיניו מתפקעות באימה, רגליו הקדמיות רועדות בניסיונו להימלט אל מתחת לאדמה. בלא היכולת לחיות או למות, מנסות החיות האומללות לקבור עצמן תחת מעטה אבק או בוץ. עיניהן הענקיות, הרכות, זוהרות ומאשימות באור השמש הבהיר.

והאווזים העוברים פיתום: איכרים נוהגים למסמר את קרומי רגליו של אווז לרצפה על מנת שיישאר במקומו. או סוסים, שגברים נוגחים בהם עם קרני השוורים. בעלי-החיים תמיד נכנעים, וככל שאדם אכזר יותר כלפי בעלי-חיים, כך הוא מתרפס יותר לרגלי האנשים השולטים בו.

איכרים נותנים לילדיהם בעלי-חיים קטנים כצעצועי-משחק. באביב, הנך יכול לראות במפתני בתייהם ציפורים מסכנות שזאטוטים בני שנתיים או שלוש פותחים בתמימותם את מקורן וממלאים אותו בעפר. הם מרימים גוזלים מרגליהם על מנת לראותם מגופפים בכנפיהם הקטנות ונטולות-הנוצות בניסיון לעוף, או שהם גוררים גורי כלבים או חתולים כמו היו עגלות, על פני אבנים ודרך נחלים. כאשר נושכת החיה את הילד, מוחץ אותה האב תחת רגלו.

www.thevitalledy.com, צייר vital eddy

האוכל של האויב

על נכבה, קולוניאליזם ופוליטיקה של תזונה

ב-26.5.1948 התקיף הפלמ"ח את הכפר קבאעה שבנפת צפת. משוכות צבר, עצי זית ותאנה וגלי אבנים על המורדות המזרחיים של הגליל, בואכה חצור הגלילית, ממשיכים עד היום להזכיר את הכפר המשגשג ששכן שם. מהכפר אלווייזיה הסמוך נותר רק קבר השייח' אלווייזי. כמו תושבי קבאעה ואלוייזיה, גם הבדווים שישבו בעמק החולה היו לפליטים: חלקם נמלטו ב-1948, ושאריתם, שהתיישבה בשטח המפורז, הוברחה לסוריה על-ידי הצבא הישראלי ב-1956.

תיעוד נדיר לקהילות הללו, שחרבו בנכבה, מצוי בסקר תזונה שנערך דווקא על-ידי חוקרים ציונים בשנת 1931¹. הסקר מגלה שלא רק בתי הכפרים הוחרבו, לא רק הקהילות האנושיות פוזרו, אלא גם תרבות האכילה שלהן נמחקה מהעולם.

קבר השייח' הווייזי, שריד יחיד לכפר ווייזיה. גם תרבות האוכל המקומית נמחקה.

מהסקר עולה שהמרכיב המרכזי בתזונה הפלסטינית היה דגנים. פיתות מקמח מלא, בורגול, פריקה וחטיטה בצורות נוספות היו מקור ל-50-60 אחוז מצריכת הקלוריות היומית. משפחות עניות יותר השתמשו בדורה במקום בחטיטה.

¹ I.J. Kligler, A. Geiger, S. Bromberg and D. Gurevitch, "An Inquiry into the Diets of Various Sections of the Urban and Rural Populations of Palestine", **Bulletin of the Palestinian Economic Society**, volume V(3) November 1931.

לצד הדגנים נעשה שימוש רב בקטניות. הצריכה של שמן וסמנה (חמאה מזוקקת) היתה כה גבוהה, שהובילה את עורכי הסקר למתוח ביקורת על צריכת יתר של שומנים בחברה הפלסטינית. ירקות נצרכו בשפע בעונתם. חלב ומוצריו נצרכו בעיקר באביב ובקיץ. ביצים כמעט שלא נכנסו לתפריט כלל ועיקר, וצריכת הבשר היתה כמעט אפסית, גם בקרב הבדווים שגידלו עדרי צאן ובקר.

השוואת התזונה בקהילות הפלסטיניות לתזונה בקהילות יהודיות

מחדדת את הפערים התרבותיים. בקהילות הפלסטיניות צרכו יותר חלבונים, יותר פחמימות ויותר שומנים מאשר בקהילות האשכנזיות העירוניות, ורמת הקלוריות הממוצעת בתזונה שלהן היתה גבוהה בכ-50% מזו בקהילות האשכנזיות העירוניות. גם בהשוואה לערים מרכזיות באירופה של אותה תקופה, היתה התזונה הפלסטינית עשירה יותר בחלבונים, פחמימות ושומנים וסיפקה כמות גדולה יותר של קלוריות. אף-על-פי-כן אנחנו מוצאים

התזונה הפלסטינית התבססה על דגנים, קטניות, ירקות, פירות וחלב. היא היתה עשירה מזו של יהודים אשכנזים בערים. יהודים אכלו יותר מוצרים מהחי, והשיא היה בקיבוצים.

בקהילה האשכנזית צריכת בשר ודגים (80 גרם לגבר בוגר ליום) שהיא גבוהה פי שמונה מאשר בכפרים הפלסטינים (כ-10 גרם ליום) ופי יותר מארבעה מאשר בשבת בדואי עשיר שעסק בגידול בקר (18 גרם ליום). האשכנזים העירוניים אכלו כמעט ביצה ליום, בעוד שבקהילות הפלסטיניות צריכת הביצים היתה אפס או אפסית.

צריכת המוצרים מהחי מודגשת אף יותר בקיבוצים, ובייחוד אצל הילדים בקיבוצים, שהיו באופן המילולי ביותר ילדי שמנת: ילד בגן הילדים בעין חרוד פוטם מדי יום בליטר חלב, 23 גרם שמנת, 46 גרם חמאה, יותר משלוש ביצים וכמעט 40 גרם בשר.

לא רק הקולוניאליסטים הציונים עסקו בסקרי תזונה – גם אנשי השלטון האימפריאלי הבריטי חקרו את התזונה בארץ שתחת חסותם. סקר מקיף שערכו הבריטים בראשית שנות הארבעים¹ חושף שוב שהמזון האופייני לחברה הפלסטינית היה כמעט לחלוטין צמחוני. המחברים כותבים שאצל הערבים "בשר נאכל, לפי המנהג, אחת לשבוע ורק בקרב בעלי רכוש. הרוב

¹ J. Vickers, A Nutritional Economic Survey of Wartime Palestine 1942-1943, published by the Palestine Department of Health

אינם נוגעים בבשר או בדגים כלל"¹. הם מותחים ביקורת על המלצות התזונה של חבר העמים, ששמות דגש על צריכת חלבונים מהחי: "זה עומד בניגוד להרגלי התזונה של הרוב... הרוב הוא יותר 'צמחוני' בתפישתו"². הם מבקרים את הניסיון המערבי לכפות על המזרח תפיסה המעלה על נס את צריכת הבשר: "ללא ספק ערבים בוגרים רבים מנהלים חיים פעילים וחזקים על מעט מאוד חלבון מהחי, ואוכלוסיות בחלקים אחרים של העולם מתקיימות על תזונה שהיא כמעט לחלוטין צמחונית"³.

הנתונים הסטטיסטיים שנאספו תומכים בהתרשמות שהחברה הפלסטינית טרום-הנכבה נטתה לתזונה צמחונית. בקרב הערבים הכפריים (שהיוו 72% מהאוכלוסיה הערבית בפלסטין) תועדה צריכת בשר של כ-20-30 גרם ליום ואף פחות. בערים הקטנות בולט הפער בין צריכת הבשר אצל יהודים וערבים בכל שכבות ההכנסה: היהודים צורכים בכל המקרים כמויות גדולות יותר של בשר ודגים, לרוב פי שניים משכניהם הערבים בעלי הכנסות זהות. הצריכה המרבית שתועדה בקרב הערבים בערי השדה עמדה על 53 גרם לנפש ליום. בערים הגדולות הגיעה הצריכה היומית של בשר בשכבה העשירה ביותר של האוכלוסיה הפלסטינית ל-100 גרם ב-1942 ול-67 גרם ב-1943, והיתה דומה לצריכה היהודית בשכבות הכנסה זהות. את הביקוש הגדל לבשר בקרב ערבים עירוניים מייחסים המחקרים לשינויים בהרגלי הצריכה בעקבות השפעה חיצונית⁴.

גם בסקר זה בולטת צריכת המזון מהחי בקיבוצים: הקיבוצניק הבוגר צרך מדי יום כמעט 80 גרם בשר ודגים (פי ארבעה מהפלאח בכפר הערבי השכן), חצי ביצה, כחצי ליטר חלב, ובנוסף לכך גבינה, שמנת ולבן. הילדים אף הם פוטמו במוצרים מהחי: פעוט בגיל שבין שנה לשנתיים וחצי הואבס מדי יום ב-85 גרם של בשר ודגים, ביצה שלמה, כחצי ליטר חלב ועוד לבן, גבינה ושמנת. עורכי הסקר מותחים ביקורת על תזונתם העודפת של המהגרים החדשים מאירופה, ועל כך שהחקלאים היהודים "נוטלים אולי חלק גדול יותר מחלקם ההוגן בתוצרת הארץ"⁵.

¹ שם, ע' 3.

² שם, ע' 14.

³ שם, ע' 47.

⁴ שם, ע' 47.

⁵ שם, ע' 3.

מה עלה בגורלה של התזונה הפלסטינית המסורתית? הטבלה שלהלן משווה את הצריכה היומית בגרם של בעלי רכוש בכפרים הפלסטיניים¹, לפי הסקר הבריטי שנערך בשנות הארבעים, לבין הצריכה היומית בגרם בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בתחומי ישראל היום, לפי סקר משרד הבריאות הישראלי². לשם השוואה מובאים גם הנתונים העכשוויים למגזר היהודי. הנתונים להיום מתייחסים רק לאוכלוסייה שמעל קו העוני:

צריכה ממוצעת לנפש בגרם ליום			
קבוצת המזון	שנות הארבעים	סוף שנות התשעים	יהודים בסוף שנות התשעים
דגנים	772	341	298
קטניות	54	30	24
ירקות	351	311	299
פרות	668 (מתוך זה 371 ג' אבטיח)	166	238
בשר	33	236	225
חלב ומוצריו	105	132	210
ביצים	6	34	50

ניתן לראות שבכל קבוצות המזון מהצומח ישנה ירידה דרמטית בצריכה, בעוד שבכל המזונות מהחי יש עליה דרמטית. העליה הכוללת ביותר היא בצריכת הבשר עד לרמה העוקפת אפילו את הצריכה באוכלוסייה היהודית.

¹ בעלי-הרכוש הם אותה שכבה דקה יחסית של כפריים, שהיו בעליהם של שטחי מטעים גדולים, עדרי צאן גדולים או מפעלי חציץ. מרבית הפלאחים, שבבעלותם היה בית המשפחה וחווה של 10 עד 50 דונם, אינם כלולים בשכבה זו. בחרתי בקבוצה הכפרית המבוססת ביותר כדי לשקף את התזונה המסורתית כאשר היא אינה מושפעת מאילוצים של עוני ומחסור כלכלי. השכבה העירונית כבר נחשפה בשנות הארבעים במידה רבה יותר להשפעות הקולוניאליזם, ולכן היא ייצוג פחות מוצלח של התזונה המסורתית. עם זאת, ניתן להצביע מגמות דומות גם אם לוקחים כמקור השוואה את התזונה בקרב עשירי הערים וודאי אם לוקחים כמקור השוואה את השכבה הרחבה של פלאחים.

² סקר תזונה ובריאות שנערך בשנים 1999-2001. בפרסומים של הסקר אין התייחסות לקבוצות הכנסה, והנתונים לגבי צריכת מזונות לנפש מובאים ב"מנות" ולא בגרם. הנתונים המופיעים כאן הועברו אליי ע"י צוות הסקר במסגרת התכתבות.

מחקרה של ליאורה גביעון על המטבח הפלסטיני בישראל¹ מודע למהפכה התזונתית הזו, אף כי אינו נותן לה את המשקל הראוי. גביעון מציינת, כי התזונה המסורתית של מרבית האוכלוסייה הפלסטינית היתה צמחית בעיקרה². היה שימוש רב בצמחי בר³, ואילו השימוש בבשר היה מינימאלי, לא רק מבחינת התדירות בה הוא נאכל אלא גם מבחינת שיטות העיבוד והבישול: "השיטות להכנת בשר נשענות בעיקר על העיקרון שלפיו יש להשתמש בכמות הבשר המינימלית הנדרשת כדי להעניק טעם בשרי לתבשיל"⁴. מאכלים שהיום הם כמעט תמיד בגרסה בשרית היו במקור צמחיים. כך, למשל, כותבת המחברת בנוגע לקובה: "גרסה נוספת ושונה של קובה היא הקובה דח'לי בנדורה: זוהי

בבישול פלסטיני מסורתי יש שימוש רב בצמחי בר. בשר מוכנס במידה הקטנה ביותר שתעניק לתבשיל טעם בשרי.

מנה העשויה מבורגול לא מבושלת המעורבת עם בצל ועגבניות ומתובלת בבהאר, במרדעוש ובנענע ומוגשת בלא חוסה... בשנות השבעים של המאה הקודמת החלו אנשים לאכול קובה בשרי. המעטים שאוכלים את הגרסאות הלא בשריות עושים זאת מטעמים נוסטלגיים"⁵.

¹ ליאורה גביעון, בגובה הבטן – ההיבטים החברתיים והפוליטיים של המטבח הערבי בישראל (הוצאת כרמל, 2006).

² שם, ע' 48, ע' 89, ע' 173 ועוד.

³ שם, ע' 212 ועוד.

⁴ שם, ע' 72.

⁵ שם, ע' 82.

את הגידול המדהים בצריכת הבשר מייחסת גביעון ל"שיפור המצב הכלכלי"¹ ולמעבר מכלכלה אוטרקית (בה חשוב לשמור על בעלי-החיים לשם ייצור חלב) לכלכלת מזומנים². היא אינה בוחנת בחינה של ממש אם "מעמדו המיוחד של הבשר במטבח הערבי בישראל"³, כלשונה, הוא חלק ממסורת אותנטית או השפעה תרבותית מערבית מאוחרת.

נוכח המחקרים מתקופת המנדט לא ניתן לייחס את הגידול בצריכת

הבשר לעלייה בהכנסה: גם האוכלוסיות המבוססות-כלכלית בציבור הפלסטיני בשנות השלושים והארבעים לא אכלו לרוב בשר באותן כמויות כמו בני אותן שכבות הכנסה בציבור היהודי. השינוי נובע משינויים בהעדפות ובתרבות הצריכה ולא רק משינוי ביכולת הכלכלית. ההסבר בדבר שינוי

המעבר לצריכת בשר נבע ממעבר למשק קפיטליסטי מערבי ומספיגת סגנון חיים אירופי-אמריקאי.

המבנה הכלכלי מכלכלה אוטרקית לכלכלת מזומנים הוא הסבר הולם יותר. מן הראוי, אבל, להשלים אותו: המעבר לכלכלת מזומנים הוא כשלעצמו השפעה חיצונית שמקורה בהגמוניה של הקפיטליזם המערבי ובהקמת מדינת ישראל. אבל גם שינוי המבנה הכלכלי,

בהשפעה מערבית, אינו נותן את הסיפור במלואו. הסיפור המלא נרמז במחקר פה ושם: כך, למשל, מראה גביעון כי לצד הגידול בצריכת הבשר היה גם מעבר מבשר כבש לסוגי בשר אחרים, שהיו מקובלים יותר במגזר היהודי (בשר עוף ובשר בקר). שינוי זה נעשה, בין היתר, כתוצאה מהשפעה ישירה של החברה היהודית ושל ערכיה, שראו בבשר כבש בשר נחות מבחינה תזונתית⁴. אכילת בשר באופן יומיומי נתפסת כחלק מ"חברת השפע"⁵ – מונח שכשלעצמו הוא מונח טעון תרבותית, שמרמז על חיקוי של אורחות החיים שקיבלו דחיפה חזקה בארצות-הברית של שנות החמישים.

המעבר לצריכת בשר נבע, אם כן, משילוב של מעבר למשק קפיטליסטי-מערבי עם ספיגת ערכים תרבותיים של החברות האימפריאליסטיות המערביות. את המעבר לצריכת בשר ניתן לסווג, אם כן, כביטוי מובהק ביותר של קולוניאליזם תרבותי שעובר על החברה הפלסטינית.

¹ למשל, שם בקטע על הקובה בע' 82.

² שם, ע' 48, ע' 89.

³ שם, ע' 72.

⁴ שם, ע' 90, ע' 150.

⁵ שם, ע' 212.

הקולוניאליזם התרבותי של המטבח הפלסטיני, אינו אלא מקרה פרטני, החוזר על עצמו בחברות רבות באסיה, באפריקה ובאמריקה הלטינית. קרול אדאמס מצביעה על כך ששוביניסטים לבנים הסבירו את ניצחוננו של המערב הקולוניאליסטי על "אוכלי האורז" בסין ובהודו ועל "אוכלי תפוחי האדמה" באירלנד בתזונה המשופעת בבשר במערב¹. ואכן, כפי שציינו מחברי הדו"ח הבריטי על התזונה בפלסטין, חברות רבות בעולם השלישי של היום שגשגו במשך מאות שנים על תזונה שעיקרה צמחית. גם במערב עצמו, מרבית שכבות האוכלוסיה ניזונו בעיקר ממזון צמחי, בעוד שסעודות-בשר היו מאפיין של השכבות העשירות ובשר נתפס כסמל לגבריות. השולחנות עמוסי הבשר של העשירים הפכו להיות מושא לחיקוי בשכבות המוחלשות במערב ובעולם השלישי. היכולת לאכול כמו הגבר המערבי הלבן והעשיר הפכה להיות אבן בוחן להצלחה. החלום האמריקאי הוא לא רק בית ומכונית – הוא גם המבורגר בכל ארוחה.

היכולת לאכול כמו גבר מערבי לבן ועשיר הפכה אבן בוחן להצלחה. החלום האמריקאי הוא לא רק בית ומכונית - הוא גם המבורגר בכל ארוחה.

כמו בפלסטין, כך גם במדינות אחרות באסיה ובאמריקה הלטינית קפצה צריכת הבשר. בברזיל קפצה צריכת הבשר פי יותר משלושה בין השנים 1962 ו-2002: מ-76 גרם בממוצע לנפש ליום ל-226 גרם. גידול בשיעור דומה נמדד באקוודור: מ-49 גרם ל-123 גרם. בסין זינקה צריכת הבשר לנפש באותה תקופה פי יותר מ-14 – מעשרה גרם ליום ל-143 גרם ליום! בקמבודיה צריכת הבשר בשנת 2002 עדיין נמוכה יחסית: 38 גרם לנפש ליום בממוצע, אך היא גבוהה פי שלושה מהצריכה בשנת 1961 (13 גרם לנפש ליום). באינדונזיה גדלה הצריכה לנפש "רק" פי שניים: מ-10 גרם ליום ל-23. שינויים אלו לא פסחו על המזרח התיכון. צריכת הבשר במצרים ובסוריה עלתה בתקופה זו פי שניים (מ-30 ל-61 ומ-28 ל-58 גרם לנפש ליום בהתאמה); בירדן כמעט פי שניים וחצי (מ-34 ל-81 גרם לנפש ליום); בלבנון כמעט פי שלושה (מ-61 ל-172 גרם לנפש ליום); בסעודיה פי חמישה (מ-25 ל-122 גרם לנפש ליום) ובעומן פי שבעה (מ-18 ל-136 גרם לנפש ליום)².

¹ Carol Adams, **The Sexual Politics of Meat** (10th anniversary edition, 2006) p. 41

² הנתונים הם נתונים של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם, והופקו מהאתר <http://earthtrends.wri.org>. מאחר שהתקופה אליה מתייחסים הנתונים הם נתונים ממוצעים למדינה, ואינם מראים פערים בין שכבות אוכלוסיה. מאחר שהתקופה אליה מתייחסים הנתונים מאופיינת גם בהעמקת פערים, ניתן להניח שהעליה בצריכת הבשר במעמדות הביניים העירוניים החדשים גדולה אף יותר. ההתעלמות מהפערים הפנימיים מסבירה גם את העובדה שבמדינות רבות, בעיקר באפריקה, לא

אולם ככל שהתפתחויות אלו במדינות ערב הן משמעותיות, באף אחת מהן לא הגיע צריכת הבשר לרמה הקיימת באוכלוסייה הפלסטינית בישראל: 236 גרם ליום בממוצע במשפחות המצויות מעל קו העוני ו-218 גרם במדינות שמתחת לקו העוני. ההשפעה הקולוניאלית החריפה שהביאה התנועה הציונית עולה לעין שיעור על ההשפעה המתונה יותר של הגלובליזציה.

יש מרוויחים מהעליה בצריכת הבשר: בשר הוא מוצר עתיר הון ביחס למוצרים צמחיים. הגידול בצריכתו מאפשר להון הגלובלי להמשיך ולהתרחב הרבה מעבר למה שהיה אפשרי בתרבות האכילה המסורתית. ויש שמפסידים.

מערכות בריאות בעולם השלישי מתמודדות עם מחלות שמאפיינות תזונה מערבית עתירת בשר.

מערכות הבריאות במדינות עולם שלישי נאלצות להתמודד יותר ויותר עם בעיות של השמנת יתר, מחלות לב וכלי דם, סוגים שונים של סרטן ומחלות ניווניות שמאפיינות את התזונה עתירת הבשר

המערבית. לעתים תופעות אלו מתרחשות במקביל לכך שבאותן חברות ממש ממשיכים אנשים אחרים לחלות ולמות בשל תופעות של מחסור במזון¹. צריכת הבשר הגבוהה במדינות המערב הכפיפה את החקלאות במדינות רבות בעולם השלישי לתאוות הבשר המערבית: יערות נכרתים ושטחים חקלאיים מופנים למרעה ולגידול סויה להזנת בעלי-חיים לתעשיית הבשר. לצד זאת, מדינות רבות (ממצרים עד סין) מפתחות תלות כלכלית ביבוא של בעלי-חיים חיים, בשר קפוא וגרעינים להזנת בעלי-חיים².

אם נחזור לחברה הפלסטינית, העליה בצריכת הבשר קשורה להרס החקלאות האוטרכית ומגבירה את התלות במשק היהודי, בו נעשה מרבית הייצור של בשר עוף ובקר – ובעקיפין בארצות-הברית, שהיא המקור המרכזי של יבוא גרעינים לישראל. הגידול בצריכה של מזון מהחי והירידה בצריכת מזונות צמחיים מביאה עמה גם בעיות בריאות אופייניות, כגון השמנת יתר, מחלות לב וכדומה.

נראה שינוי בולט ברמת הצריכה הממוצעת של בשר, ולעתים יש אף ירידה מסוימת, למרות שמספרות אחרת עולה שיש עליה בצריכה במעמדות העירוניים החדשים. עליה זו בצריכה, בקרב מעמדות צרים, נבלעת בחישוב הממוצע נוכח ההמונים שלא רק שאינם צורכים בשר אלא סובלים ממחסור כללי במזון וחיים בתנאי רעב.

¹ Tim Lang and Michael Heasman, **Food Wars – The Global Battle for Mouths, Minds and Markets** (Earthscan, 2004).

² Compassion in World Farming, **The Global Benefits of Eating Less Meat** (2004) p. 28.

עץ הזית הוא מסמלי הצומוד, האחיזה הפלסטינית העיקשת באדמה.
יש להוסיף לסמל זה מימד אפשרי נוסף. הזית הוא אחד מעמודי התווך של התזונה הפלסטינית הצמחית המסורתית. מנקודת המבט של הפוליטיקה של המזון, השיבה לתזונה הזו, ולעץ הזית שמסמל אותה, היא שיבה לעצמאות כלכלית ודבקות במורשת תרבותית. כך מבחינת הפלסטינים. ומבחינת היהודים זהו ביטוי להשתלבות אמיתית במרחב ולהתנערות מפוליטיקת המזון של הקולוניאליזם.

שרידי הכפר קבאעה

ציפור הציץ לחלוני

מאת מרסל חליפה

(תרגום מערבית)

ציפור הציץ לחלוני,
קרא לי: ילדתי,
אצלך אנא הסתיריני,
אנא, ילדתי...

שאלתיו: אתה - מאין?
ענה לי: מגבולות השמים.
מאיפה אתה בא? שאלתי.
מבית השכנים הגעתי.
מדוע, שאלתי, אתה נפחד?
מהכלוב אני נמלט.
פלומת הנוצות שלך היכן?
ענה לי: מְרֵטָה הזמן.

על לחיו זלגה דמעה.
משק כנפיו רפה בלי קול.
צנח אל הרצפה וסח:
רוצה ללכת הלאה... לא יכול!

חיבוקי עורר כאב
בגוף פצוע ומיוסר
לפני שוברו חומת כלאו
נשברו כנפיו;
קולו נשבר.

אמרתי: אל תפחד. הבט:
שמי מזרח מתבהרים.
הוא הביט ביער וראה
גלים של חופש נוצצים.
ראה כנפיים מצייצות
מתוך צוהר המסתור.
ראה את היער מרחף
על כנפי חירות ודרור.

”מעל הכול,

לעולם היו מסוגלים לחוש במלוא העוצמה

כל אי-צדק שנעשה

לכל אחד

, או אחת,

בכל מקום

בעולם.

זוהי התכונה היפה ביותר של מהפכן”.